

ساخت پرسش نامه رفتارهای معنوی مادر بر اساس منابع اسلامی و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی آن

Construction and standardization of the questionnaire of mother's spiritual behaviors based on Islamic sources

Hadi Majidi
Najibollah Nouri (corresponding author)

هادی مجیدی^۱
نجیب‌الله نوری (نویسنده مسئول)^۲

Abstract

The present research is organized with the aim of developing a questionnaire to measure the spiritual behaviors of the mother based on Islamic sources. To achieve the goals of the research, a descriptive survey method has been used. The statistical population of this research includes specialists and experts of Islamic psychology and high school students of Qom living in Pardisan. The sample size of the first population was 23 and the sample size of the second population was 388. The research tools included the "child's attitude towards the mother" questionnaire and the "mother's spiritual behaviors" questionnaire (created by the researcher). The final questionnaire included 75 items. The content validity was confirmed using CVR and CVI indices. The correlation coefficient of the results of two questionnaires of "mother's spiritual behavior" and "child's attitude towards mother" was 0.33, which shows the convergent validity of the final research questionnaire. Construct validity was confirmed through confirmatory factor analysis. The reliability of the questionnaire was calculated through Cronbach's alpha, which showed that the questionnaire has an internal consistency of 0.93. The results showed that this questionnaire with appropriate psychometric properties can be used to measure the spiritual behaviors of the mother.

Keywords: spiritual behaviors, mother, child.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ساخت پرسش‌نامه سنجش رفتارهای معنوی مادر بر اساس منابع اسلامی سامان یافته است. برای تحقق اهداف پژوهش از روش توصیفی پیمایشی استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق شامل متخصصان و کارشناسان روان‌شناسی اسلامی و دانش‌آموزان متوسطه شهر قم ساکن منطقه پردیسان بود. اندازه نمونه از جامعه اول ۲۳ و اندازه نمونه از جامعه دوم ۳۸۸ بود. ابزارهای پژوهش شامل پرسش‌نامه «نگرش فرزند نسبت به مادر» و پرسش‌نامه «رفتارهای معنوی مادر» (محقق ساخته) بود. پرسش‌نامه نهایی شامل ۷۵ سوال بود. روایی محتوایی سوالات با استفاده از شاخص‌های CVI و CVR مورد تأیید قرار گرفت. ضریب همبستگی نتایج دو پرسش‌نامه «رفتارهای معنوی مادر» و «نگرش فرزند نسبت به مادر» ۰/۳۳ بود که نشان دهنده روایی همگرایی پرسش‌نامه نهایی تحقیق است. روایی سازه از طریق تحلیل عاملی تأیید شد. پایایی پرسش‌نامه از طریق آلفای کرونباخ محاسبه شد که نشان داد پرسش‌نامه دارای همسانی درونی به اندازه ۰/۹۳ است. نتایج نشان داد این پرسش‌نامه با ویژگی‌های روان‌سنجی مناسب می‌تواند به منظور سنجش رفتارهای معنوی مادر مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: رفتارهای معنوی، مادر، فرزند.

۱. کارشناسی ارشد روان‌شناسی شخصیت، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه

majidi.hadi110@gmail.com

۲. دکتری روان‌شناسی، عضو گروه روان‌شناسی، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، (نویسنده مسئول)

noori1351@gmail.com

تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۰۲/۱۵ تاریخ پذیرش ۱۴۰۰/۰۴/۲۸

1. Master of psychology, Faculty of Islamic humanities & social sciences, Al-Mustafa International University, majidi.hadi110@gmail.com

2. PhD of Psychology, Member of psychology department, Faculty of Islamic humanities & social sciences, Al-Mustafa International University. noori1351@gmail.com

مقدمه

بر اساس تعالیم اسلام هیچ بنیانی پیش خداوند محبوب‌تر و ارزشمندتر از تشکیل خانواده نیست (مجلسی، ۱۴۰۳). خانواده در مقایسه با دیگر نهادهای اجتماعی از اهمیت بیشتری برخوردار است (آزادارمکی، ۱۳۹۳). هیچ آسیب اجتماعی را بدون توجه به نهاد خانواده نمی‌توان مطالعه کرد. کانون خانواده بستری مناسب برای تربیت عاطفی، اخلاقی، اجتماعی، ذهنی، جسمانی و مهارتی فرزندان است. در این کانون پر مهر، فرزندان به نحو مطلوبی رشد کرده و به بلندی می‌رسند. هیچ مکانی نمیتواند نیازهای تربیتی فرزندان را همانند خانواده برآورده سازد (سالاری‌فر، ۱۳۸۶). همچنین خانواده میتواند در پرورش توانایی‌های بالقوه‌ی افراد از طریق مراقبتهای دوران کودکی، نوجوانی و جوانی اثر بگذارد. در این محیط والدین بسیار تأثیرگذار هستند و تأثیرپذیری فوق‌العاده کودک و روابط عاطفی حاکم بر خانواده، این تأثیرپذیری را هر چه بیشتر تشدید می‌کند. کودک از تمام گرایش‌ها و محرک‌های درون خانواده تأثیر می‌پذیرد و رفتار او به تبع رفتار خانواده به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار شکل می‌گیرد. دوران اولیه زندگی، نقش اصلی در «هویت‌یابی پایه، شکل‌گیری خود» و پی‌ریزی بنیان‌های «شخصیت» دارد. نحوه‌ی تعلیم و تربیت و نشو و نما در خانواده، تأثیرات ماندگاری را بر کل حیات وی بر جای می‌گذارد (عربی، ۱۳۸۸).

پدر و مادر نقش بسیار مهمی در تربیت فرزندان دارند و فرزند عصاره‌های از والدین خویش است. از طریق ژن‌ها خلق و خوی والدین به فرزند منتقل می‌شود. هر چند پدر و مادر هر دو در تشکیل سلول فرزند نقش دارند، ولی پس از تشکیل این سلول، نقش اصلی در رشد و نمو جنین به عهده‌ی مادر است (حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ۲۱۸). بر اساس علم ژنتیک، نیمی از ویژگی‌های وراثتی از طریق پدر و نیمی دیگر از طریق مادر به فرزند انتقال مییابد؛ بنابراین منظور از وراثت، انتقال ویژگی‌های پدر و مادر به فرزند در اثر لقاح است (سالاری‌فر، ۱۳۸۸). از این رو، کودک حامل صفات خلقی، جسمی و عقلی والدین است (بهشتی، ۱۳۷۰). کودک در سی ماه حمل و شیرخوارگی و پس از آن، بیشترین لحظات خود را با مادر میگذراند. از این رو، در میان اعضای خانواده بیشترین نقش تأثیرگذاری تربیتی بر کودک از آن مادر است (جوادی آملی، ۱۳۸۴). از نظر علوم تجربی نیز نقش مادر در تکوین اولیه از پدر بیشتر است، چراکه مادر نقش بیشتری در بهداشت، سلامت روان، رشد و تربیت کودک دارد، نیازهای کودک را تأمین

می‌کند، به خواسته‌های او پاسخ می‌دهد و کودک از عواطف، احساسات و نگرش‌های او بیشترین تأثیرپذیری را دارد؛ بنابراین وظیفه مادر در برابر کودک بیشتر و سنگین‌تر از دیگران است (قاسمی، ۱۳۸۲). منظور از مادر کسی است که پرورش فرزندان را در دوران حمل و پس از آن بر عهده دارد. همراه با واژه مادر، مفاهیمی چون تولد، توجه و مراقبت از کودکان، ارضای نیازهای عاطفی و روانی، احساس مسئولیت در قبال آنها و همچنین برقراری روابطی که نیازهای آنان را برآورده کند، به ذهن متبادر می‌شود و مادر به نوعی بودن انسانی، الزامات بیولوژیکی یا زنانگی اطلاق می‌شود (صادقی فسائی، ۱۳۷۴).

وظایف تربیتی مادر از بدو تولد و حتی قبل از آن شروع می‌شود؛ لذا پاکدامنی، طهارت، خباثت، شقاوت و به طور کلی معنویت‌گرایی مادر نقش مهم و بنیادی در تربیت فرزندش دارد (موسوی راد لاریجانی، ۱۳۷۹). معنویت در لغت، مصدر جعلی معنوی و به معنای معنوی بودن است. معنوی نیز به معنای با معنا، مربوط به معنا، مقابل لفظی، مادی، صوری، ظاهری و معادل راست، حقیقی، اصلی، ذاتی، باطنی و روحانی آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷). از نظر روانشناسان، معنویت با تعابیر بعد روحانی، تحقق فردیت، شکوفایی، تفکر فرامادی، جست و جوی امر قدسی و جنبه زندگی که ویژگی الهی دارد تعریف شده و مبنا در این نظریات، فطرت، وجود معنوی، انگیزه درونی و نیاز آدمی مطرح شده است. در این نظریات، یکپارچگی ضمیر خودآگاه و ناخودآگاه، ارتباط با امر قدسی، ارزش وجودی، وجه تمایز آدمی از حیوانات، خداوند را هدف زندگی قرار دادن و توجیه درد و مرگ در راستای آرمان‌های الهی، مولفه‌های معنویت به حساب می‌آیند (غباری بناب، ۱۳۹۶). در میان دانشمندان اسلامی نیز معنویت با تعابیر باور به غیب، روحانی، غیرمادی، اعتقاد به وجود خداوند، راز و نیاز با خدا و ارتباط دلها با خدا تعریف شده و مبنا در این نظریات، فطرت، وجود روح، خدا باوری و توحید مطرح شده است (همان). معنویت بر ابعاد مختلف فردی و اجتماعی انسان و ویژگی‌های رفتاری، اخلاقی و شخصیتی او تأثیرگذار است (کام فیروزی، ۱۳۸۴). بر اساس رویکرد اسلامی، معنویت زیرساخت و پایه سلامتی جسم و روح است و ساحت اصلی و زیربنای معنویت را باید در باطن خود انسان جستجو کرد (محقق داماد، ۱۳۸۹). سلامتی که ریشه در اعتقاد به معنویت دارد نوعی سلامت معنوی است که موجبات آرامش روانی را در نهاد خانواده به ارمغان می‌آورد.

شکل‌گیری باورهای معنوی در فرزند سابقه طولانی در فرهنگ دینی و اسلامی دارد و ائمه

معصومین علیهم‌السلام با گفتار و رفتار خویش به ترویج آن پرداخته‌اند. قرآن کریم به عنوان برنامه زندگی انسان، دستورالعمل‌های فراوان و مؤثری در زمینه تربیت معنوی انسان دارد و هدف بعثت انبیاء را تزکیه همراه با تعلیم و تربیت معنوی بیان می‌کند (جمعه: ۲) که شامل دوره کودکی نیز است. قرآن کریم، آغاز شکل‌گیری رشد و پرورش انسان را از زمان تشکیل نطفه می‌داند (انسان: ۲).^۱ معنویت، مانند هر سازه‌ی دیگری در موقعیت‌ها و شرایط مختلف بروز پیدا می‌کند. یکی از موقعیت‌های بروز آن رفتارهای معنوی مادر در ارتباط با فرزندان است. رفتارهای معنوی مادر به عنوان عامل تأثیرگذار بر شخصیت و سلامت روان فرزندان در نظر گرفته می‌شود. رفتار یعنی عملی که از فرد سر می‌یزند یا سخنی که بر زبان می‌آورد. به عبارت دیگر، رفتار آن چیزی است که مردم انجام می‌دهند یا می‌گویند (میلتن برگر، ۱۳۸۱). اما در روانشناسی این اصطلاح دقیق‌تر تعریف می‌شود: «هر فعالیتی که ارگانسیم (جاندار) انجام می‌دهد و به وسیله ارگانسیم دیگری یا یک ابزار اندازه‌گیری قابل مشاهده یا اندازه‌گیری است» (فرمبینی، ۱۳۷۸). منظور از رفتارهای معنوی مادر هر عمل عبادی، الهی و دینی است که به صورت رفتار آشکار فیزیکی، اظهار نگرش و ابراز عقیده معنوی یا بروز احساس‌ها و هیجان‌های معنوی از سوی مادر نشان داده می‌شود.

بستر شکل‌گیری باورهای مذهبی و معنوی از دوران کودکی در درون خانواده و در نقش والدینی نمود پیدا می‌کند. هر چند پدر و مادر در شکل‌گیری باورهای مذهبی و معنوی فرزند نقش دارند، اما مادر مسئولیت‌های پرورشی ویژه‌ای به عهده دارد که پدر از آن محروم است. نقش‌پذیری کودک از افعال و گفتار مادر است که آینده او را معنا می‌بخشد. نقش مادری مهارتی است که در وجود زن نهاده شده است (برجی‌نژاد، ۱۳۸۹). لذا در منابع اسلامی، سعادت و شقاوت فرد به مادرش نسبت داده شده است (مجلسی، ۱۴۰۳).^۳ بنابراین، هر رفتاری از ناحیه مادر که ارتباط فرزند با خدا را بیشتر کند موجب رشد و بالندگی روحیه عبادی و اخلاقی فرزند می‌گردد. این امر دو جنبه دارد: علاقه‌مندسازی فرزند به انجام فرائض و دعا و مناجات و انس با خدا و نیز بازداری او از اعمال خلاف شرع و ارتکاب محرمات. لذا هر عاملی که به این دو جنبه کمک کند، در تقویت باورهای معنوی فرزند و ارتباط او با خدا تأثیرگذار است (برجی‌نژاد، ۱۳۹۸).

۱. هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (جمعه/ ۲)

۲. إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا (انسان/ ۲)

۳. «السَّقْمَى مِنْ شَقِي فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ» صدوق، ۱۳۹۸، ص ۷۵۶.

با وجود تاثیر بسیار اساسی که رفتارهای معنوی مادر در رشد معنوی کودک دارد، اما تا کنون ابزاری برای سنجش این رفتارها بر اساس آموزه های اسلامی طراحی نشده است، لذا لازم است ابزار مناسب پایا و روا برای سنجش آن ساخته شود. بنابراین هدف پژوهش حاضر طراحی پرسشنامه ای برای سنجش رفتارهای معنوی مادر و بررسی ویژگی های روان سنجی آن می باشد.

روش پژوهش

از آنجا که پژوهش حاضر به دنبال طراحی و ارائه پرسشنامه رفتارهای معنوی مادر است و از مبانی نظری که توسط مجیدی (۱۴۰۰) ارائه شده است بهره می برد، لذا روش تحقیق در این پژوهش روش «زمینه یابی» (پیمایشی) است.

جامعه آماری و روش نمونه گیری

جامعه آماری در بخش روایی سنجی گویه ها شامل ۲۳ نفر از افراد خبره و صاحب نظرانی از اساتید حوزه علمیه قم دارای تخصص در حوزه مسائل اسلامی و روانشناسی و اساتید دانشگاه دارای تحصیلات دکتری روانشناسی بودند. در مرحله رواسازی پرسشنامه، جامعه آماری دانش آموزان متوسطه اول (دختر و پسر) شهر پردیسان قم تشکیل دادند. از جامعه مذکور ۳۸۸ دانش آموز به روش خوشه ای دو مرحله ای انتخاب شد. در مرحله اول مدارس به عنوان خوشه در نظر گرفته شده و سه مدرسه انتخاب شدند و در مرحله دوم کلاس های درس به عنوان خوشه در نظر گرفته و تعداد ۲۰ کلاس انتخاب شدند. در کلاس های منتخب از همه دانش آموزان کلاس خواسته شد پرسشنامه را تکمیل کنند.

ابزار پژوهش

در این پژوهش از دو ابزار استفاده شده است. در ابزار اول برای جمع آوری داده های مورد نیاز علاوه بر پرسش نامه محقق ساخته، جهت بررسی روایی همگرایی پرسشنامه محقق ساخته از پرسشنامه ۲۵ سؤالی «نگرش فرزند نسبت به مادر» باقر ثنایی و همکاران (۱۳۸۷) استفاده شد. این پرسشنامه جهت اندازه گیری میزان رضایت فرزند از رابطه اش با مادر خود تهیه شده است. پرسشنامه مذکور ۲۵ سؤال دارد که برای اندازه گیری دامنه، میزان یا شدت مشکلات

فرزندان با مادرشان تدوین شده است. شیوه نمره‌گذاری این پرسشنامه به صورت لیکرت هفت گزینه‌ای است. نمرات بالاتر به معنی شدت بیشتر مشکلات فرزند با مادر است. ابزار دوم، پرسشنامه ۷۷ سوالی محقق ساخته است. شیوه نمره‌گذاری گویه‌های پرسشنامه مذکور، به صورت لیکرت چهار درجه‌ای است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این پژوهش از شاخص‌های روایی محتوایی^۱ و ضریب نسبی روایی محتوایی^۲ به منظور بررسی روایی محتوایی، از آزمون همبستگی پیرسون به منظور روایی همگرا، از تحلیل عاملی تأییدی به منظور روایی سازه و از ضریب آلفای کرونباخ به منظور پایایی پرسشنامه استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در چند بخش روایی محتوایی گویه‌ها، روایی صوری و روایی سازه پرسشنامه ارائه شده است.

۱. روایی محتوایی گویه‌ها

به منظور بررسی روایی محتوایی گویه‌ها، ۱۰۰ گویه برای سنجش ۶ مؤلفه و ۱۸ زیر مؤلفه طراحی و فرم بررسی روایی محتوا در اختیار ۲۳ نفر از متخصصان مربوطه در حوزه علوم اسلامی و روانشناسی قرار گرفت. کارشناسان، ضمن ارزیابی محتوایی هر گویه، پیشنهادهایی برای اصلاح و حذف برخی از گویه‌ها ارائه کردند. ضریب نسبی روایی محتوایی و شاخص روایی محتوایی برای بررسی نظر کارشناسان در مورد ارتباط بین گویه‌ها با مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌ها و ضرورت طرح گویه‌ها برای سنجش مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها نشان دهنده مناسب بودن ۷۷ مورد از گویه‌ها است. بعد از اعمال دیدگاه‌های اصلاحی کارشناسان، حذف موارد نامناسب، ترکیب تصادفی گویه‌ها و درهم ریختن آنها، یک پرسشنامه ۷۷ گویه‌ای تهیه و برای اجرای محدود و سنجش روایی صوری آماده شد.

۲. روایی صوری پرسشنامه

برای بررسی روایی صوری پرسشنامه، ۱۰ نفر از جامعه آماری که به صورت دردسترس انتخاب شده بودند به پرسشنامه ۷۷ گویه‌ای پاسخ دادند. تمام پاسخگویان علاوه بر تکمیل پرسشنامه

در رابطه با «برداشت خود از گویه‌ها»، «مفهوم و نامفهوم بودن گویه‌ها»، «تناسب یا عدم تناسب گزینه‌ها و سؤال‌ها»، «حساسیت‌زا بودن سؤال‌ها»، «ورود سؤال به حریم خصوصی»، «زمان مورد نیاز برای پاسخ دادن به سؤال‌ها» اظهار نظر کردند. پس از گردآوری و جمع‌بندی دیدگاه‌های پاسخ‌دهندگان در مورد گویه‌ها و اعمال اصلاحات نهایی، بدون حذف هیچ گویه‌ای تعداد ۷۷ گویه باقی ماند.

۳. پایایی پرسشنامه

پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفته است. همان‌گونه که در جدول (۱) مشاهده می‌شود کمترین میزان آلفای کرونباخ مربوط به عامل سوم و برابر با ۰/۶۴۵ است که نشان‌دهنده پایایی بالایی عوامل پرسشنامه است. هم‌چنین آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۹۴۹ است.

ضریب آلفای کرونباخ مؤلفه‌ها

مؤلفه‌ها	آلفای مؤلفه	زیر مؤلفه‌ها	آلفای زیر مؤلفه
رفتارهای آموزشی	۰/۸۸۲	۱- آموزش قرآن	۰/۶۴۸
		۲- آموزش نماز	۰/۷۷۲
		۳- آموزش روزه	۰/۸۱۶
		۴- آموزش یاد خدا	۰/۵۷۸
رفتارهای مشارکتی	۰/۸۸۲	۵- مشارکت دادن در کارهای خیر	۰/۶۴۲
		۶- مشارکت در رفتن به عبادت‌خانه و زیارت	۰/۷۱۴
		۷- مشارکت در انفاق و صدقه دادن	۰/۷۵۰
		۸- مشارکت در نماز جماعت	۰/۷۸۳
رفتارهای حمایتی	۰/۶۴۵	۹- گذشت از خطای فرزند	۰/۵۷۸
		۱۰- دعای خیر کردن در حق فرزند	۰/۶۲۲
رفتارهای بینشی	۰/۸۶۲	۱۱- آشنا کردن با خدا	۰/۶۹۵
		۱۲- آشنا کردن با پیشوایان دین	۰/۸۴۳
رفتارهای عاطفی	۰/۸۲۳	۱۳- رعایت عدالت میان فرزندان	۰/۷۴۵
		۱۴- محبت و مهرورزی به فرزند	۰/۶۲۸
		۱۵- خوش رفتاری با فرزند	۰/۴۶۹
رفتارهای اجتماعی	۰/۷۸۲	۱۶- رفتارهای مادر در معاشرت با دیگران	۰/۶۳۴
		۱۷- رفتارهای مادر در احترام گذاشتن به بزرگترها	۰/۵۶۶
		۱۸- رفتارهای مادر در وفای به عهد	۰/۶۸۱
کل رفتارهای معنوی	۰/۹۴۹		

۴. روایی سازه پرسشنامه

به منظور بررسی روایی سازه، پرسشنامه ۷۷ گویه‌ای بر روی نمونه ۳۸۸ نفری از جامعه آماری اجرا شد. در این بخش با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی، روایی سازه پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفته است. برای این منظور ابتدا تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول هر یک از مولفه‌ها به صورت مجزا و در مرحله بعد تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم همه مولفه‌ها ارائه شده است.

شاخص‌های برازش مدل تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و دوم مولفه‌های پرسشنامه

نام مولفه	AGFI	IFI	CFI	RMSEA	$\frac{\chi^2}{df}$
رفتارهای آموزشی	۰/۹۱	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۰۶	۲/۵
رفتارهای مشارکتی	۰/۸۷	۰/۹۸	۰/۹۸	۰/۰۸	۳/۴
رفتارهای حمایتی	۰/۹۲	۰/۹۷	۰/۹۷	۰/۰۹	۴/۴
رفتارهای بینشی	۰/۸۸	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۰۸	۳/۷
رفتارهای عاطفی	۰/۸۶	۰/۹۷	۰/۹۷	۰/۰۸	۳/۶
رفتارهای اجتماعی	۰/۷	۰/۹۰	۰/۹۰	۰/۱۴	۸/۶۲
تحلیل عامل مرتبه دوم	۰/۹۸	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۰/۰۲	۱/۲

محاسبه شاخص‌های مناسبت مدل اندازه‌گیری مولفه‌های رفتارهای معنوی مادر نشان می‌دهد که تحلیل عاملی همه مولفه‌ها از برازش خوبی برخوردار است.

همبستگی مولفه‌های رفتارهای معنوی مادر و نگرش فرزند نسبت به مادر

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
							نگرش فرزند نسبت به مادر ۱
					۱	-۰/۱۴۹**	آموزشی
				۱	۰/۶۸۱**	-۰/۱۷۱**	مشارکتی
			۱	۰/۲۵۸**	۰/۳۰۹**	-۰/۳۵۳**	حمایتی
		۱	۰/۳۲۱**	۰/۶۶۸**	۰/۸۲۶**	-۰/۱۳۳**	بینشی
	۱	۰/۴۵۷**	۰/۶۶۷**	۰/۳۹۱**	۰/۴۵۰**	-۰/۴۳۴**	عاطفی
۱	۰/۶۵۷**	۰/۵۶۹**	۰/۴۸۷**	۰/۴۶۶**	۰/۵۸۴**	-۰/۲۳۱**	اجتماعی
۰/۷۹۳**	۰/۷۵۷**	۰/۸۴۰**	۰/۵۷۱**	۰/۸۰۰**	۰/۸۵۲**	-۰/۳۰۳**	نمره کل

همبستگی نگرش فرزند نسبت به مادر با نمره‌ی کل و همه مولفه‌های ششگانه رفتارهای معنوی مادر منفی و معنادار است.

شیوه نمره‌گذاری پرسشنامه

شیوه نمره‌گذاری گویه‌های این پرسشنامه به صورت لیکرت چهار درجه‌ای است. بدین

صورت که به «کاملاً مخالفم» نمره‌ی ۱، و «مخالفم» نمره‌ی ۲، «موافقم» نمره‌ی ۳ و «کاملاً موافقم» نمره‌ی ۴ اختصاص می‌یابد. از ۷۷ سوال پرسشنامه سوالات ۸، ۱۰، ۲۲، ۵۸ و ۶۶ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. نمرات بیشتر به معنی بالا بودن مولفه مذکور در رفتارهای مادر است. سوال‌های هر مولفه در جدول زیر ارائه شده است. پرسشنامه به پیوست ارائه شده است.

شماره گویه‌های هر مولفه

مولفه	شماره گویه
آموزشی	۶۸، ۶۳، ۵۵، ۵۴، ۴۱، ۳۴، ۲۷، ۲۰، ۱۳، ۶، ۳، ۱
مشارکتی	۶۹، ۶۴، ۵۹، ۵۸، ۴۹، ۴۸، ۴۳، ۳۸، ۳۳، ۲۹، ۲۴، ۱۹، ۱۴، ۸
حمایتی	۷۰، ۲۸، ۲۱، ۹، ۵
بینشی	۷۵، ۵۰، ۴۶، ۴۲، ۳۹، ۳۶، ۳۲، ۳۰، ۲۳، ۱۶، ۱۰، ۲
عاطفی	۷۱، ۶۵، ۶۲، ۶۱، ۵۷، ۵۳، ۴۷، ۴۰، ۳۱، ۲۲، ۱۸، ۱۵، ۱۲، ۷، ۴
اجتماعی	۷۴، ۷۳، ۷۲، ۶۷، ۶۶، ۶۰، ۵۶، ۵۲، ۵۱، ۴۵، ۴۴، ۳۷، ۳۵، ۲۶، ۲۵، ۱۷، ۱۱

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ساخت پرسشنامه سنجش رفتارهای معنوی مادر بر اساس منابع اسلامی اجرا شد. از آنجا که سازه رفتارهای معنوی مادر در منابع اسلامی از ۶ مولفه آموزشی، مشارکتی، حمایتی، بینشی، عاطفی و اجتماعی تشکیل شده است (مجیدی، ۱۴۰۰)، پرسشنامه با ۷۵ گویه طراحی و نهائی سازی شد. نتایج تحلیل عاملی نشان داد، پرسشنامه رفتارهای معنوی مادر از روایی سازه‌ی خوبی برخوردار است. مرور پیشینه نشان داد پژوهشی در زمینه پرسشنامه رفتارهای معنوی مادر و سنجش آن انجام نشده است و خلأ پرسشنامه در این زمینه وجود داشت. لذا پژوهش حاضر با هدف مفهوم‌سازی رفتارهای معنوی مادر بر اساس منابع اسلامی و ساخت پرسشنامه سنجش آن سامان گرفت. نتایج به دست آمده از این پژوهش بدین شرح ارائه می‌گردد:

به منظور بررسی روایی محتوایی گویه‌ها، بررسی ضرورت و ارتباط گویه‌ها و مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها و برآورد میزان CVI و CVR، پرسشنامه در اختیار ۲۳ نفر از کارشناسان و اساتید حوزه و دانشگاه قرار گرفت. بعد از دریافت و اعمال دیدگاه‌های اصلاحی اساتید پرسشنامه ۷۷ گویه‌ای برای بررسی روایی صورتی آماده شد.

برای بررسی و ارزیابی روایی صورتی، پرسشنامه ۷۷ گویه‌ای بر روی نمونه‌ای ۱۰ نفری از

جامعه آماری اجرا شد. بعد از گردآوری و جمع‌بندی دیدگاه‌های پاسخگویان در مورد گویه‌ها و اعمال اصلاحات، پرسشنامه مشتمل بر ۷۷ سؤال بدون حذف هیچ گویه‌ای برای اجرای گسترده و ارزیابی پایایی پرسشنامه آماده شد.

برای بررسی روایی سازه و برآورد پارامترهای گویه‌ها پرسشنامه نهایی ۷۷ و پرسشنامه ۲۵ سؤالی جهت روایی همگرایی پرسشنامه بر روی نمونه ۳۸۸ نفر از جامعه هدف (دانش‌آموزان دختر و پسر متوسطه اول شهر پردیسان قم) اجرا و نتایج حاصل از آن تحلیل گردید. نتایج نشان داد سازه رفتارهای معنوی مادر در منابع اسلامی از ۶ مولفه آموزشی، مشارکتی، حمایتی، بینشی، عاطفی و اجتماعی تشکیل شده است. روایی محتوایی سوالات با استفاده از شاخص‌های CVI و CVR مورد تأیید قرار گرفت. روایی همگرا از طریق همبستگی با پرسشنامه «نگرش فرزند نسبت به مادر» ۰/۳۳ به دست آمد و روایی سازه از طریق تحلیل عامل تاییدی بر روی ۶ مؤلفه تأیید شد. پایایی پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۳ به دست آمد. نتایج سنجش نشان داد این پرسشنامه با ویژگی‌های روانسنجی مناسب می‌تواند به منظور سنجش رفتارهای معنوی مادر مورد استفاده قرار گیرد.

این پرسشنامه رفتارهای معنوی مادر را با محوریت آموزه‌های اسلامی مورد سنجش قرار می‌دهد. مبنای اسلامی این پرسشنامه به عنوان یکی از مهمترین مزیت‌های آن به شمار می‌رود. علاوه بر آن با توجه به اینکه پرسشنامه، همه مولفه‌های رفتارهای معنوی مادر را مورد سنجش قرار می‌دهد به عنوان یک پرسشنامه جامع می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. از سوی دیگر در این پرسشنامه رفتارهای مادر از نگاه فرزندان مورد سنجش قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر رفتارهایی که فرد به عنوان مادر انجام می‌دهد و فرزند به عنوان رفتارهای معنوی مادر درک کرده است در این پرسشنامه مورد سنجش قرار می‌گیرد. مجموع مزیت‌های فوق به همراه ویژگی‌های روانسنجی مطلوب پرسشنامه، استفاده از این پرسشنامه را در پژوهش‌های حوزه خانواده مورد تأیید قرار می‌دهد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۳). جامعه‌شناسی خانواده ایرانی، تهران: انتشارات سمت.
۲. برجی نژاد، زینب (۱۳۸۹). نقش مادر در تربیت فرزند، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، شماره ۶ (۱). ۲۱۰-۱۸۳.
۳. بهشتی، احمد (۱۳۷۰). اسلام و تربیت کودکان، چاپ اول، تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
۴. ۵. ثنائی، باقر و همکاران (۱۳۸۷). مقیاس نگرش فرزند نسبت به مادر، انتشارات بعثت.

۵. مجلسی، محمد باقر بن محمدتقی (۱۴۰۳). بحار الأنوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۶. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۴). زن در آیین جلال و جمال، قم: مرکز نشر اسرا.
۷. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۸. سالاری فر، محمدرضا (۱۳۸۶). خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۹. صادقی فسائی، سهیلا (۱۳۷۴). چالش فمینیسم با مادری، مطالعات راهبردی زنان. شماره ۲۸، ۵۰-۲۸.
۱۰. عربی، حسین علی (۱۳۸۸). تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
۱۱. غباری بناب، باقر (۱۳۹۶). معنویت و شیوه های ارتقای آن در جوانان، تهران: الگوی پیشرفت.
۱۲. فرمهبینی، محسن (۱۳۷۸). فرهنگ توصیفی علوم تربیتی، تهران: اسرار دانش.
۱۳. قاسمی، سلیمان (۱۳۸۲). آموزه های بهداشت و سلامت روان با توجه به سیره علمی و عملی پیامبر و امام علی علیه السلام، روانشناسی عمومی، پایان نامه کارشناسی ارشد، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
۱۴. کامفیروزی، محمدحسن و دیگران (۱۳۸۴). «بررسی تاثیر معنویت بر ابعاد مختلف فردی در سازمان مبتنی بر نظریات شهید مطهری»، مدیریت اسلامی، ۲۳(۲)، ۶۷-۸۱.
۱۵. مجیدی، هادی (۱۴۰۰)، ساخت و هنجاریابی پرسش نامه سنجش رفتارهای معنوی ادراک شده مادر بر اساس منابع اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع علوم انسانی اسلامی، گروه روانشناسی.
۱۶. محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۸۹). مقومات معنوی سلامت در الهیات اسلامی، مجله اخلاق پزشکی، ۴(۱۴)، ۳۵-۵۲.
۱۷. محمد رضا، سالاری فر (۱۳۸۸). درآمدی بر نظام خانواده در اسلام، قم: نشر هاجر.
۱۸. محمد حسین، حسینی همدانی (۱۴۰۴). انوار درخشان، محقق: محمد باقر بهبودی، جلد ۲، تهران: ناشر کتابفروشی لطفی.
۱۹. موسوی راد لاریجانی، حسین (۱۳۷۹). پدر، مادر، معلم مرا خوب تربیت کن، امام شناسی و آثار الحجه علیه السلام، بی جا.
۲۰. میلتن برگر، ریموند (۱۳۸۱). شیوه های تغییر رفتار، (ترجمه دکتر علی فتحی آشتیانی و هادی عظیمی آشتیانی)، تهران: سمت.

پیوست: پرسشنامه نهایی ۷۵ سؤالی

گویه ها	کاملاً موافقم	موافقم	مخالقم	کاملاً مخالفم
مادرم به من آموزش داد که در کارها به یاد خدا باشم.				
مادرم مرا با پیامبران و امامان آشنا کرده است.				
مادرم به من آموزش داده همیشه به یاد خدا باشم.				
مادرم بچه هایش را به یک اندازه دوست دارد.				
اگر اشتباهی کنم مادرم من را می بخشد.				
مادرم به من کمک می کند تا برخی سوره های قرآن را حفظ کنم.				
مادرم بعضی وقتها اگر چیزی از من بخواهد با فریاد زدن به من می گوید.				
من و مادرم در کارهای خیریه شرکت می کنیم.				
مادرم خیلی دیر از اشتباه من می گذرد.				
مادرم مرا با توسل به ائمه آشنا کرده است.				
مادرم شوخی ای که باعث ناراحتی دیگران شود، به زبان نمی آورد.				
مادرم کاری نمی کند که من احساس کنم بچه های دیگرش را بیشتر از من دوست دارد.				
مادرم داستان های قرآنی را به من آموزش می دهد.				
من و مادرم در انجام کارهای خوب با هم مشورت می کنیم.				
مادرم همیشه برای من دعا می کند.				
مادرم مرا با پیامبران و امامان آشنا کرده است.				

			مادرم دوست دارد که من به بزرگترها احترام بگذارم.
			مادرم خوش اخلاق است.
			من و مادرم هر سال در جشن نیکوکاری شرکت میکنیم.
			مادرم نماز را از کودکی به من آموزش داده است.
			اگر کار بدی کنم مادرم مرا نفرین میکند.
			مادرم من را دوست دارد.
			مادرم مرا با جلسات ائمه آشنا کرده است.
			من و مادرم به افراد نیازمند کمک می‌کنیم.
			مادرم دیگران را به خاطر فکری که دارند مسخره نمی‌کند.
			مادرم انسان خوش قولی است.
			مادرم به من آموزش داده که نمازها را در اول وقت بخوانم.
			مادرم برای دور شدن بلا از من دعا میکند.
			من و مادرم باهم در مراسم عزاداری شرکت میکنیم.
			در ایام محرم مادرم به ما سفارش می‌کند که لباس مشکی بپوشیم.
			مادرم با مهربانی با من برخورد می‌کند.
			مادرم مرا با خدا آشنا کرده است.
			من و مادرم باهم به جشن‌های مذهبی می‌رویم.
			مادرم به من آموزش داده که نماز را با آرامش بخوانم.
			مادرم در برخورد با دیگران با مهربانی سخن می‌گوید.
			مادرم به من می‌گوید که همه چیز در دست خداست.
			مادرم در برابر نامحرم با صدای بلند نمی‌خندد.
			من و مادرم به زیارت امامزادگان در شهرمان می‌رویم.
			من از طریق مادرم با سخنان پیامبران و امامان آشنا شدم.
			مادرم مرا همان‌گونه که هستم می‌پذیرد و دوست دارد.
			مادرم احکام نماز را به من آموزش داده است.
			مادرم به من می‌گوید که همه کارهایی را که انجام می‌دهم برای رضای خدا باشد.
			مادرم به من پول می‌دهد تا صدقه بدهم.
			مادرم سعی می‌کند قولی را که به دیگران می‌دهد به آن عمل کند.
			مادرم با خویشاوندان با مهربانی برخورد می‌کند.
			من از طریق مادرم با داستان‌هایی از زندگی پیامبران و امامان آشنا شدم.
			مادرم جلوی دیگران مهر و محبتش را به من نشان می‌دهد.
			مادرم به من پول می‌دهد تا برای بچه‌های نیازمند لوازم التحریر بخرم.
			مادرم هر وقت نیازمندی به در خانه می‌آید به من پول می‌دهد تا به او کمک کنم.
			مادرم به من می‌گوید که همیشه به خدا توکل کنم.
			مادرم به بزرگترها احترام می‌گذارد.

				مادرم جواب خوبی دیگران را با خوبی می دهد.
				مادرم در تقسیم غذا و میوه و خوراکی بین فرزندان به عدالت رفتار می کند.
				مادرم روزه گرفتن را به من آموزش داد.
				من با دیدن روزه داری مادرم به روزه گرفتن علاقه مند شدم.
				مادرم به من تذکر می دهد که احترام بزرگترها را داشته باشم.
				مادرم با دیدن من خوشحال نمی شود.
				من از کودکی همراه مادرم به مسجد میرفتم.
				من مانند مادرم مقداری از پول تو جیبی ام را برای کمک به دیگران کنار می گذارم.
				مادرم با دیدن بزرگترها اول به آنها سلام می کند.
				مادرم در بوسیدن و در آغوش گرفتن فرزندان به عدالت برخورد می کند.
				مادرم مرا تنبیه نمی کند.
				من با همراهی مادرم در هنگام سحر و افطار، چگونه روزه گرفتن را آموزش دیدم.
				من و مادرم با هم برای شرکت در نماز جماعت می رویم.
				مادرم بین بچه هایش فرق می گذارد.
				مادرم اگر از کسی عصبانی شود حرف زشت از دهانش بیرون نمی آید.
				مادرم سعی می کند هر قولی که به من می دهد به آن عمل کند.
				مادرم برای آموزش روزه به من، سحر بیدارم می کند.
				مادرم گاهی اوقات مرا به نماز جمعه می برد.
				مادرم با توهین کردن به من تذکر نمی دهد.
				مادرم سعی میکند که بین بچه هایش فرق نگذارد.
				مادرم به اکثر وعده هایش عمل میکند.
				مادرم سعی می کند در برخورد با دیگران دل کسی را نشکند.
				مادرم وقتی نمی تواند کاری را انجام دهد قول نمیدهد.
				مادرم به من می گوید که هر چیزی را در زندگی ام آرزو دارم از خدا بخواهم.